УДК 811.512.145

М.З. Вәлиева

XVII–XVIII ГАСЫР ЯЗМА ИСТӘЛЕКЛӘРЕНДӘ АНТОНИМИЯ КҮРЕНЕШЕ
(кешенең холкы белән бәйле лексик антонимнар мисалында)

Данная статья посвящена анализу лексических антонимов, обозначающих черты характера человека в старотатарском языке на примере произведений XVII–XVIII вв. Автор анализирует функциональные особенности антонимов, также в статье уделяется внимание взаимодействию антонимов со своими синонимическими рядами в данных источниках. На основе анализа выясняется, что лексические антонимы представляют богатый лексический ресурс и широко используются в письменных источниках XVII–XVIII вв. для создания выразительности.

Ключевые слова: письменные источники XVII–XVIII вв., старотатарский язык, антонимы, синонимы, семантика.

The article is devoted to the analysis of lexical antonyms denoting human character traits in the Old Tatar language on the example of the works of the 17th–18th centuries. The author analyzes the functional features of antonyms, the article also pays attention to the interaction of antonyms with their synonymic rows in these sources. Based on the analysis, it turns out that lexical antonyms represent a rich lexical resource and are widely used to create expression in written sources of the 17th–18th centuries.

Keywords: written sources of the 17th–18th centuries, the Old Tatar language, antonyms, synonyms, semantics.

Тел белемендә антонимия күренешен фәнни нигездә тикшерүгә багышланган шактый хезмәтләр язылуга карамастан, ул бүген дә актуаль проблемаларның берсе булып тора. Рус тел белемендә антонимнар Л.А. Булаховский [Булаховский, 1953], А.А. Реформатский [Реформатский, 1967], Н.М. Шанский [Шанский, 1977] хезмәтләрендә тикшерелсә, татар телендә антонимия күренеше К. Насыйри [Насыйри, 1975] хезмәтләрендә яктыртыла башлый. XX гасырның икенче яртысында татар теленең антонимик системасын фәнни тикшерүгә, системага салып бирүгә, төрле аспектлардан чыгып яктыртуга Г.Х. Әхәтов [Әхәтов, б. 32–33], Ш.С. Ханбикова [Ханбикова, б. 3–6], Ф.С. Сафиуллина [Сафиуллина, б. 51–56], М.Б. Хәйруллин [Хайруллин, б. 105–108], И.Б. Бәширова [Баширова, 2010, б. 232–264] һ.б. кебек галимнәр үзләреннән зур өлеш кертә. Болардан тыш, антонимнарны төркемләү принциплары, төп үзенчәлекләре, аеруча лексик, морфологик төркемнәре Р.М. Закированың кандидатлык диссертациясендә [Закирова, 2001] киң яктыртыла.

Бүгенге көндә галимнәр антонимнарны, беренче чиратта, тел һәм контекстуаль антонимнарга бүлеп тикшерә. Тел антонимнары дигәндә, контексттан тыш та антоним буларак кабул ителә, аларның капма-каршы мәгънәле сүзләр икәнен телдә сөйләшүче һәр кеше җиңел тоя торган сүзләр күздә тотыла [Татар лексикологиясе, 1 т., б. 177]. Билгеле бер контекстта, ситуациядә генә антоним булып килгән тел берәмлекләре контекстуаль антонимнар булып карала [Татар лексикологиясе, 1 т., б. 177].

Матур әдәбиятта, халык авыз иҗатында антонимнар гасырлар дәвамында кулланылуы, язучы яки шагыйрьгә фикерен төгәл җиткерү, вакыйга-хәлләрне, эчке кичерешләрне сәнгатьле сурәтләү өчен үтемле стилистик чара булуы, телне лексик-семантик яктан баетуы белән зур әһәмияткә ия. Шуңа да карамастан, антонимнарның матур әдәбият телендә, аеруча борынгы язма истәлекләрдә кулланылыш үзенчәлекләре бүгенге көндә махсус тикшерелмәгән диярлек. Шуларны күздә тотып, без әлеге мәкаләдә XVII–XVIII гасырлар язма истәлекләрендә чагылыш тапкан лексик антонимнарның кулланылыш үзенчәлекләрен яктыртуны максат иттек. Язма чыганакларда лексик антонимнар арасында аеруча кешенең эчке һәм тышкы сыйфатлары белән бәйле сүзләр үзләренең кулланылышы ягыннан кызыклы булулары белән аерылып тора. Алар арасында төрле тамырдан булган антонимнар да, бер тамырдан булган капма-каршы мәгънәле берәмлекләр дә күзәтелә. Фактик материалга нигезләнеп, кешенең эчке һәм тышкы сыйфатлары белән бәйле төшенчәләргә тукталдык. Үзара антонимик мөнәсәбәттә торучы төшенчәләрне аерып чыгардык һәм анализлау барышында шушы төшенчәләрне белдерә торган лексик берәмлекләрнең синонимик парларына да игътибар итәргә тырыштык.

Аң-акыл һәм акылсызлык. Бу төшенчәләр чыганакларда *гақыллы, зирәк* һәм аларга антонимик мөнәсәбәттә торган *гақылсыз, дивана* һ.б.сүзләре белән белдерелә.

Акыл, акыллылык – язма истәлекләрдә кешене кеше иткән иң төп сыйфатларның берсе буларак югары бәяләнә: *Ғали әйде, бән үзем гақыл wә балиғым, чунки синдән кечек wакытда күб-күб тәғлим алдым* [Мөслими, б. 39]. Хатын-кызга карата әйтелгән *гақыллы* сүзе әсәр героеның аңлы, зиһенле, төпле, уйлап эш итә торган булуын, аның зирәклеген искәртә: *Олы бикнең гақыллы тол қалган хатыны бар ирде* [Дәфтәре Чыңгызнамә, б. 86].

Бер тамырдан ясалган *гақыллылар – гақылсызлар* антонимик парларының бергә кулланылышы түбәндәге мисалда чагылыш таба: *Әй қалтақ, бу нә эшдер, гақыллылар белерләр, гақылсызлар көләрләр* [Дәфтәре Чыңгызнамә, б. 87].

Ғақылсыз лексемасының синонимик пары буларак *дивана* сүзен атарга мөмкин. Биредә ул конкрет затны атау максатыннан телгә алына: *Шаһ йоқысындан уйғанды, күрде ки, бер дивана йөрер* [Мөслими, б. 16]; *Дивана андан иғраз идеб арлы-бирле қарады* [Мөслими, б. 16].

Ғақыллы сүзенең синонимы булып *зирәк* лексемасы кулланыла: *Аңа Ходаwәндәи ғаләм бер уғыл биреб ирде, ғаҗәйеб зирәк wә ғақыллы wә кямил* [Мәҗмүгъ әл-хикәят, б. 505]. Әлеге мисалларда *зирәк* лексик берәмлегенә борынгыдан салынган югары бәянең гасырлар үтү белән үзгәрмәве, буыннан-буынга рухи кыйммәт, олы тәҗрибә буларак күчә баруы күренә.

Сабырлык – сабырсызлык. Дини карашлар, ислам дине тәгълиматы тарафыннан сабыр итү, сабыр булу хуплана, сабыр кеше Аллаһ тарафыннан зурлана. Бу төрки-татар халкының халык авыз иҗатында, язма чыганакларында мөһим урын алып тора. Язма чыганаклардан күренгәнчә, сабырлык кешедән ныклык, зур энергия таләп итә, ул кешене гомере буена озата барырга тиеш. Теләсә нинди авыр шартларда да үзенең тынычлыгын җуймаган, саклап кала алган кеше һәрчак югары бәяләнә. Галимнәр фикеренчә, сабырлык – адәм баласының үзеннән, аның ихтыярыннан өстен торган әхлакый-этик һәм фәлсәфи-мифологик категория [Татар мифологиясе, б. 302]. Әлеге сыйфат белән бәйле төшенчәләр язма чыганакларда *сабыр, сабыр әһле, сабыр қылу* һәм аларга капма-каршы мәгънәдәге *сабыры қалмау, сабырдин үтү, сабыр қылыры қалмау* кебек сүз һәм сүзтезмәләр белән аңлатыла. Аеруча суфи шагыйрь Мәүлә Колый иҗатында сабырлыкка дан җырлана, сабыр итү белән күп нәрсәләргә ирешеп булуы ассызыклана: *Сабыр берлә гөлләр ачылыр, китәр қышлар* [Мәүлә Колый, б. 491]; *Сабыр берлә гәүһәр булыр энҗе ташлар* [Мәүлә Колый, б. 491]. Шагыйрь һәммә кешене, шул исәптән үзен дә тыныч булырга, *сабырлык көймәсенә менәргә* өнди: *Мәүлә Колый, сабыр эшен гадәт иткел* [Мәүлә Колый, б. 491]; *Сабырлық көймәсенә беник, иқра* [Мәүлә Колый, б. 491].

Шулай итеп, язма чыганакларда 'сабыр, сабырлык' төшенчәсе күпмедер дәрәҗәдә дини рухны чагылдырып, геройның вакыйганы ничек бар, шулай кабул итеп, дөнья байлыкларыннан өстен булып, иң авыр чакта да тотнаклык, түземлек саклап кала белүен аңлата: *Падишаһ хәзрәте бик* ***сабыр әһлендән*** *ирде, қараwылчыларға чағырмайыб, ақрын әдәб берлә, йа фәлән, сән бәнем тәхетемнең айақларыны кисмәгел, зира ки аталарымыздан қалған мирасдыр, зиннәте китмәсен, диде* [Мөслими, б. 16]. Әлеге мисалдан аңлашылганча, *сабыр* лексик берәмлеге *сабыр әһле* сүзтезмәсендә килеп, патшаның түземлеген генә түгел, ә хакимнәргә хас олпатлыгын да күрсәтә. Нинди генә авырлыклар килсә дә, тынычлыгын югалтмыйча, түзем булып калу язма истәлектә *сабыр қылу* сүзтезмәсе белән аңлатыла: *Нәсры гаййәр* ***сабыр қылды*** [Мәҗмүгъ әл-хикәят, б. 515]; *Шаһзадә* ***сабыр қылды*** *wә ул мәхбүбәне бисийар дус тотар ирде* [Мәҗмүгъ әл-хикәят, б. 507]; *Мин көмәнле, бер анча көнгә* ***сабыр қылсаң*** *булыр ирде* [Дәфтәре Чыңгызнамә, б. 70].

Югарыда саналган лексик берәмлекләргә антонимик мөнәсәбәттә торучы *сабыры қалмау, сабыр қылыры қалмау* кебек сүзтезмәләр геройның түземлеге бетүгә, сабырсызлыкка ишарә итә: *Падишаһзадә*

қатиғ пәришан булды, һич ***сабыры қалмады*** [Мәҗмүгъ әл-хикәят, б. 509]; *Моңа* ***сабыр қылырым қалмады*** *диб, пәри қызыны хазыйр қылыб әйтде* [Мәҗмүгъ әл-хикәят, б. 509].

‘Түземлек-чыдамлык бетү’ мәгънәсе *сабырдин үтде* сүзтезмәсе белән дә бирелә. Түбәндәге мисалда бу сүзтезмә геройның сабырлыгы бетүне генә түгел, ә түземлеге төкәнеп, ачуы килә башлавы кебек рухи халәтен дә ача: *Әйтде: бу эш* ***сабырдин үтде*** [Мәҗмүгъ әл-хикәят, б. 509].

Мисаллардан күренгәнчә, нинди генә авыр хәлдә дә сабыр булып кала алу һәркемнән зур ихтыяр көче таләп итә, ә шушы сыйфатка ия кеше татар халкында, суфичылык әдәбиятында аеруча югары бәяләнә, мактала.

Дәрманлы – дәрмансыз. Бу төшенчәләрдә кешенең рухи көче турында гына түгел, физик мөмкинлекләре, хәле, куәте хакында да сүз бара. Әдәби ядкярләрдә бу мәгънәләр, беренче чиратта, бер үк тамырдан ясалган *дәрман* һәм *дәрмансыз* антонимнары һәм гарәп-фарсы телләреннән кергән *мәдәт, қуәт, қодрәт* кебек лексик берәмлекләр белән җиткерелә. Түбәндәге мисалларда *дәрманлы* һәм *дәрмансызлық* дериватлары әдәби геройның хәле хакында сөйли: *...wә қатиғ дәрманлы булды* [Мәҗмүгъ әл-хикәят, б. 508]; *Ачлықдин, дәрмансызлықдин би уғлы Балинны бер ботқа бирделәр* [Дәфтәре Чыңгызнамә, б. 72].

Турылыклы, гадел – угры. Бу төшенчәләр күпчелек очракта чыганакларда *ышанычлы, гадел* һәм аларга антонимик мәгънәдә кулланылган *қарақ* кебек лексик берәмлекләр белән бирелә.

Язма истәлектә әсәр героеның теге яки бу уңай сыйфатын төгәл итеп, аерып атау очраклары еш күзәтелә. Мәсәлән, ышанычны аклый торган, эш-хәлне ышанып, икеләнмичә тапшырырга лаеклы, турылыклы кебек сыйфатларны язма истәлектә *ышанычлы* лексик берәмлеге җиткерә. Ул *киңәшче* сүзе белән янәшә килеп, бу сыйфатка ия кешенең файдалы һәм турылыклы кеше-дус булуына басым ясый: *Қунграт би анларның* ***ышанычлы*** *киңәшчесе ирде* [Дәфтәре Чыңгызнамә, б. 75].

Түбәндәге мисалда урын алган *файдалы* һәм *ғадел* лексемалары исә геройны халык мәнфәгатьләрен кайгыртып, халыкка намуслы хезмәт итеп, ярдәм күрсәтеп яшәүче турылыклы шәхес итеп тасвирлый, ягъни ил күләмендә файдалы кеше булуын ача: *Андин соң Чыңгыз үсде, олыгайды, халыққа* ***ғадел*** *дад қылыб, файдалығ булды* [Дәфтәре Чыңгызнамә, б. 74].

‘Турылыклы, ышанычлы’ төшенчәсен язма истәлектә гарәп алынмасы *фазыйл* лексик берәмлеге дә күпмедер дәрәҗәдә ачыклап килә. Дөрес, бу лексема еш кына намуслы, турылыклы, кешелекле, инсафлы кебек сыйфатларга ия кешене бәяләү өчен дә файдаланыла. Мәсәлән, түбәндәге җөмләдә *фазыйл wә камил табибе* сүзтезмәсе табибларның намуслы, гадел, кешелекле булу белән бергә, һәрьяклап камил икәнлегенә дә басым ясый: *Падишаһзадә әйде: мәнең* ***фа-***

зыйл wә камил *табибе хазиқларым күб торыр* [Мәҗмүгъ әл-хикәят, б. 506].

‘Турылыклы, гадел’ төшенчәләренә антонимик мөнәсәбәттә торучы ‘урлашучы, кеше әйберен алучы, урлауга һәвәс кеше, ялганчы’ төшенчәсе язма истәлектә төрки-татар сүзе *қарақ* белән атала: *Хан илчеләр артындин йазу йибәрде, син* ***қарақсың****, сиңа нә өчен қальғаларымызны ачалық* [Мөслими, б. 42].

Аның абсолют синонимы буларак мәгълүм *уғры* лексемасы да шул төшенчәдә кулланыла: *Әй, Бүртә Күчин, син бу сыйфатлы күрекле кеше, нә өчен мондый эш қылдың, бу уғланларны йәшерден,* ***уғры*** *булдың – тиделәр* [Дәфтәре Чыңгызнамә, б. 77].

Ә менә түбәндәге мисалда *уғры* лексик берәмлегенең семантикасы киңәя, ул урлаучы яки ялганчыны гына түгел, ә кеше үтерүчене дә аңлата башлый: *Хәзрәте Мир Тимер йығлады, бу ғалимне қайу* ***уғры*** *үлтерде икән див, хәсрәтдә улды* [Мөслими, б. 40].

Рәхимле – залим. Антонимик мөнәсәбәттә торучы әлеге төшенчәләр язма чыганакларда *шәфкать, рәхим, рәхимле, рәхим қылу, рәхимлек қылу* һәм бу лексик берәмлекләргә капма-каршы мәгънәдәге *залим, залим булу* кебек сүз һәм сүзтезмәләр ярдәмендә бирелә.

Кешегә хас иң уңай сыйфатларның берсе буларак мәгълүм мәрхәмәтлелек, рәхимлелек Мәүлә Колыйда *шәфқәт қылғай* сүзтезмәсе белән җиткерелә: *Хәлен сораб, Ғарипләргә* ***шәфқәт қылсаң*** [Мәүлә Колый, б. 495]; *Халем күреб, шайәт* ***шәфқәт қылғай*** *мәңа Йар йулында башым-җаным кичәр булсам* [Мәүлә Колый, б. 496].

‘Мәрхәмәтле, шәфкатьле, башкаларга карата игътибарлы, ярдәмчел’ төшенчәсенең *рәхим, рәхимле* сүзләре белән бирелгән очраклары да еш күзәтелә: *Дүртенче уғлы Тулины халықлары* ***рәхимледер*** *дийеб, эше қаты, ашы татлы, таймас олуғ йортдыр дийеб, Мускау урдасына ханлықға қуйды* [Дәфтәре Чыңгызнамә, б. 81].

Аеруча М. Колый, суфи шагыйрь буларак, кешеләрне шәфкатьле булырга, «рәхимлек қылырга» чакыра: ***Рәхим қылыб****, шайәт бер сүз әйткәй мәңа* [Мәүлә Колый, б. 495]; ***Рәхим кылмаз****, башын қуйса печәр ирде* [Мәүлә Колый, б. 492].

Рәхимле мәгънәсенең капма-каршысы булган ‘начар, әшәке, үтә явыз’ кебек төшенчәләрне язма чыганакларда *залим* сүзе ачыклый: *Түрәмез көч қылды,* ***залим булды****, чыдамадық, посдық, – диделәр* [Дәфтәре Чыңгызнамә, б. 72].

Залим шаһ сүзтезмәсендә явызлык, мәрхәмәтсезлек, шәфкатьсезлек, каты күңеллелек аеруча көчле чагылыш таба: *Бәни Харҗәм дидеге бер* ***залим шаһ*** *Хәбәш дийарында хоруҗ итде, та ки хәзрәте Исмәгыйльнең йирене алыр өчен* [Мөслими, б. 14].

Яхшы – яман. Антонимик мөнәсәбәттә торучы әлеге төшенчәләрне язма чыганакларда түбәндәге лексик берәмлекләр җиткерә: *йахшы, ғайәт йахшы, йахшы дәлилле, йахшылығ қылу; йаман, йаманлық, йаманлық қылу, йаманлау, йаман хәбәр, йаман қырғын; хурлау*; *асыл, асыл зат халык* һ.б.

Кешеләргә яманлык эшләп, зыян салып йөрүчеләр дә автор игътибарыннан читтә калмый. Кешенең үзен яисә эшен гомумән уңай яктан бәяләргә кирәк булганда, *йахшы* сүзе иркен кулланыла: *Хөрмәтләрен **йахшы қылыб** йөрмәк кәрәк* [Мәүлә Колый, б. 491]; *Бу миндин туған өч уғыл – Бүдән Чар, Қағыйн Чар, Салчут – болар йорт тотмаға **йахшы ирмәсләрдер*** [Дәфтәре Чыңгызнамә, б. 71].

Ғайәт сүзе белән янәшә килгән очракта *йахшы* лексемасы намуслы, кешелекле, тәрбияле, тәртипле һ.б. шундый уңай сыйфатларга ия кешенең әйбәт якларын тагын да күпертеп, гомумиләштереп күрсәтә: *Чыңғызны **гайәт йахшы хан** тиб, ханның җенесе баласы дийеб мақтадылар* [Дәфтәре Чыңгызнамә, б. 74].

Йахшы дәлилле сүз сүзтезмәсендә *йахшы* лексемасы кешенең яхшы күңелле, акыллы-зирәк булуын бәяли: *Һай, имде синең шул **йахшы дәлилле сүзең** өчен тәқый синең диңгез күк күңелең өчен йөз мең үлемдин азад булсын, – тиде* [Дәфтәре Чыңгызнамә, б. 83].

Түбәндәге мисалда антонимик мөнәсәбәттә торган *йахшылық, йаманлық* лексемалары сүзтезмә рәвешендә кулланылган. Бу очракта инде алар кешенең эчке сыйфатларын гына белдереп калмый, ә капма-каршы мәгънәгә ия әдәп-әхлак категорияләренә әверелә: *Анда Ақсақ Тимер әйде: «Син ғафил дәгелсең, мин ғафил мен, син үзеңә **йаманлық қылғайсың**, мин үземгә **йахшылық қылғаймын**», – тиде, башын кисде* [Дәфтәре Чыңгызнамә, б. 83].

Йахшы сүзенең синонимы буларак *хуш* сүзе дә очрый, ул башлыча геройның эш-хәрәкәтен бәяләгәндә кулланылган: *Чыңғыз хан килеб, арбаны қарады, хуш қылыбсың, тийеб, Қалдар бине мақтады* [Дәфтәре Чыңгызнамә, б. 76].

Аеруча яхшы сыйфатларга гына түгел, акыл, белем, кешелеклелек ягыннан абруйлы саналган дәрәҗәле, хөрмәтле кешеләргә карата *асыл* сыйфаты кулланылган. Мәсәлән, *асыл зат халык* сүзтезмәсенә килгәндә дә *асыл* сүзе кешеләрнең ихтирамга лаек уңай сыйфатларын гына түгел, ә халык буларак тарих аренасында ихтирам казануын, затлы милләттән булуын ассызыклый: *Өченче уғлы Гәрәйне ир кийәр сауты ир қушаныр, қылычы күбдер дийеб, **асыл зат халық** дийеб, Курал урдасына ханлықға қуйды* [Дәфтәре Чыңгызнамә, б. 81].

Йахшы сүзенең антонимик пары, затка, вакыйга-күренешкә, әйберләргә начар яктан бәя бирә, күпмедер дәрәҗәдә авыр хискичерешләрне дә аңлата торган лексемаларга *йаман, ачы* сүзләрен мисалга китерергә мөмкин. Мәсәлән, түбәндәге очракта начар сыйфатларга ия кеше күздә тотыла: *Бу җиһандин туғмады мәндин **йаман*** [Мәүлә Колый, б. 488].

«Дәфтәре Чыңгызнамә» әсәрендә *йаман* лексемасы ‘коточкыч, үтә ачы, үтә начар’ кебек мәгънә төсмерләре белән баетыла. Мәсәлән, түбәндәге мисалда без аны *йаман қырғын* сүзтемәсендә, ягъни ‘коточкыч каты сугыш-орыш’ дигән төшенчәдә очратабыз: *Ул ачыйғлыг **йаман қыргында** халық углы бонларның қадерен белмәсләр, үлтерер-*

ләр, бонларның нәселе-ыруғы китмәсен тийеб алыб қалдым, – тиде [Дәфтәре Чыңгызнамә, б. 77].

Ә инде ʿ*гайәт йахшы*ʾ төшенчәсенең капма-каршысы булган, ягъни тулаем юньсез кеше образын бирергә теләгән лексик берәмлекләрдән гарәп алынмасы *мәлғунь* сүзе кулланылуын искәртергә кирәк. Бу лексик берәмлек ләгънәтле, начар, әшәке, мордар, явыз кебек сыйфатларга ия образны атый: *Унбишенче көн Әберһә* ***мәлғунь*** *Кәғбәи Мөкәррәмәне йақмаға килде* [Мөслими, б. 12].

Шул рәвешчә, XVII – XVIII гасыр язма истәлекләрендә кешенең холкын белдерә торган төшенчәләр шактый актив кулланылган. Аларның барысының да диярлек антонимик мөнәсәбәттә торучы парлары булуы ачыкланды. Капма-каршы мәгънәгә ия әлеге төшенчәләрнең байтагы үз эчендә синонимик рәт тәшкил итүе дә мисалларда ачык чагылыш таба. Фактик материалдан күренгәнчә, кешегә хас рухи һәм физик сыйфатларны чагылдыра торган әлеге төшенчәләрне белдерү өчен, язма чыганакларда *гакыллы* һәм *гакылсыз*, *дәрманлы* һәм *дәрмансыз* кебек бер тамырдан ясалган, яки *яхшы* һәм *яман*, *рәхимле* һәм *залим* кебек төрле тамырдагы лексик берәмлекләргә нигезләнгән антоним сүзләр кулланыла. Шулай ук капма-каршы мәгънәдәге лексик байлыкны куллану, кешенең уңай сыйфатларына басым ясап, аларны күпертеп сурәтләү аеруча суфи шагыйрь Мәүлә Колый иҗатында киң кулланылуы ачыкланды. Гомумән, кешене рухи яктан уңай бәяли торган лексик берәмлекләрдә аерым шәхеснең генә түгел, ә халкыбызга хас уңай милли сыйфатлар да чагылыш табуын искәртергә кирәк.

Әдәбият

Әхәтов Г.Х. Татар телендә антонимнар // Совет мәктәбе. 1977. № 2. Б. 38–39.

Бәширова И.Б. Татар әдәби теле. Семасиология. Казан, 2010. 532 б.

Булаховский Л.А. Введение в языкознание. М.: Учпедиз, 1953. 177 с.

Дәфтәре Чыңгызнамә // Мирастан биш сәхифә: XVII – XIX гасырлар әдәби-тарихи ядкярләре. Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. Б. 38–96.

Закирова Р. М. Антонимы в татарском языке: Лексико-грамматические, семантические и стилистические особенности употребления: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02. Казань, 2001. 21 с.

Насыйри К. Әнмүзәҗ. Казан, 1975. 213 б.

Мәҗмүгъ әл-хикәят // Борынгы татар әдәбияты. Казан: Татар. кит. нәшр., 1963. Б. 503–522.

Мәүлә Колый шигырьләре // Борынгы татар әдәбияты. Казан: Татар. китап. нәшр., 1963. Б. 487–503.

Мөслими. Тәварихы Болгария / Басмага әзерләүче С. Гыйләҗетдинов. Казан: Иман, 1999. 100 б.

Реформатский А.А. Введение в языкознание. М.: Просвещение, 1967. 533 с.

Сафиуллина Ф.С. Хәзерге татар әдәби теле. Лексикология (югары уку йортлары студентлары өчен). Казан: Хәтер, 1999. 288 б.

Татар лексикологиясе: 3 томда. 1 т. Казан: ТӘһСИ, 2015. 352 б.

Татар мифологиясе. Энциклопедик сүзлек: 3 томда. 2 т. Казан: Мәгариф, 2009. 343 б.

Хайруллин М.Б. Проблемы развития лексической системы татарского литературного языка. Казань: Фикер, 2000. 202 с.

Ханбикова Ш.С. Сүздәге антонимик мәгънәләр // Лексика и стилистика татарского языка. Казань, 1981. Б. 3–6.

Шанский Н.М. Современный русский язык: Лексика. М., 1977. 335 с.

Вәлиева Миләүшә Зәки кызы,
филология фәннәре кандидаты, ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының гомуми лингвистика бүлеге өлкән фәнни хезмәткәре